

Doğu Akdeniz Politikaları erevesinde Avrupalı Devletlerin Yunan İsyanına Desteği; Kamuoyu Desteği, Diplomatik Destek, Silahlı Destek

The Support of the European Powers to the Greek Rebellion in the Context of Their Eastern Mediterranean Policies; the Support of Public Opinion, Diplomatic Support, Military Support

Erdal etintař*

Özet

Avrupa’da ulusalıcı ayaklanmaların mahkûm edildiği bir dönemde ortaya çıkan Yunan isyanı, Avrupalı devletlerin desteğini kazanabildi. Bunu, Avrupa kamuoyunun desteğine ve büyük güçlerin bölge üzerindeki çıkar çatışmalarına borçludur. Kültürel nedenler ve de geçmişe dayanan Türk-İslam düşmanlığıyla beslenen Avrupa kamuoyu hükümetlerini isyancı Yunanlılar lehinde müdahaleye teşvik etmiştir. Artan kamuoyu baskısı ve Mısır güçlerinin isyana müdahalesi ile Avrupa diplomasisi isyancılar yanında harekete geçti. Bir anlamda, büyük devletlerin nüfuz mücadelesine dönüşen diplomatik girişimler netice vermeyince, Sultan Mahmut askerî güç kullanılarak Yunanistan’daki gelişmeleri kabule zorlandı.1827 yılında Osmanlı donanmasının Navarin’de imha edilmesinin ardından çıkan Osmanlı – Rus savaşı sonunda sultan Yunanistan’ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldı.

Anahtar Kelimeler: Yunan İsyanı, Yunanistan, Doğu Sorunu.

Abstract

The Greeks raised the standard of revolt in a period when the nationalist movements were doomed in Europe. However, the revolt could get the European powers support. It owed this advantage to the sympathy of the European public opinion and the struggle of the great powers for their interests in the eastern Mediterranean. The European public opinion, under influence of the cultural factors and inherited Turkish and Islamic hostility, forced their governments to intervene in the revolt in favor of the insurgents. Under increasing pressure of the public opinion and intervention of the Egyptian forces to the revolt, European governments gradually began to change their tone. Following

---

* Dr. Kırkkale Üniversitesi, Tarih Bölümü. ecetintas111@hotmail.com.

failure in the diplomatic attempts which turned into the great powers struggles for predominance, Sultan Mahmut was forced to accept the developments in Greece by using military power. After the defeat in Russian war, began following the destruction of the Otoman fleet in Navarino in 1827, sultan had to accept Greek independence.

Key Words: The Greek Rebellion, Greece, the Eastern Question.

Restorasyon Avrupa'sında, devrim dokusu taşıyan ulusalcı ve özgürlükçü hareketlerin sindirilmesi amacıyla oluşturulan 1815 ruhu, Osmanlı topraklarındaki ulusalcı ayaklanmalar karşısında tutarlılığını koruyamamıştır. 1820 yılında İspanya ve İtalya'da ortaya çıkan ayaklanmaları, 1830'da Polonyalıları ve 1848'de Avusturya'ya başkaldıran Macarları ve Polonezleri tavizsiz ve acımasızca sindiren Avrupa'nın büyük güçleri, 1821'de başlayan Yunan isyanında kurdukları sistemin amacının aksine bir siyasetle, isyancıların yanında yer aldılar.

Farklı kolonyalist plan ve beklentiler nedeniyle birçok defa birbirleriyle savaşmış olan Avrupalı güçlerin, yine aynı nedenlerle, aralarındaki hassas ve kırılabilir dengenin muhafazası için birlikte hareket ettikleri de bir gerçektir. Yunan isyanında Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti aleyhindeki siyasetlerini de bu kapsamda değerlendirmek, Yunanlıların 1829'da bağımsızlıklarını kazanmasını da İngiltere, Rusya, Fransa ve Avusturya'nın Doğu Akdeniz'deki nüfuz mücadelelerine bağlamak yanlış olmayacaktır. Avrupalı devletlerin meşru otoriteye karşı gelerek isyan eden Yunanlılar lehindeki destek ve müdahaleleri kamuoyu desteği, diplomatik destek ve nihayetinde silahlı destek ve müdahale olarak üç aşamada gözlenmektedir. Bu yardım faaliyetleri, birbirlerini besleyen ve sonraki adımı tetikleyen aşamalar olarak da değerlendirilebilir. Bu çalışmada da Yunan isyanının sebepleri ve gelişimine değinilmeden Avrupa'nın isyana sağladığı bu destek üzerinde durulacaktır.

Kamuoyu Desteği

Hem kendi hem de dış çevresinden kopuk olarak değerlendiremeyeceğimiz Yunan isyanının Avrupa'nın etkin diplomatik merkezleri için zamansız ve beklenmedik bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür. Zira büyük Avrupa devletleri kıtada devletlerarası sınırları ve dengeleri değiştiren, yerleşik rejimleri tehdit eden Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarına karşı birlikte verdikleri bir mücadelenin ardından ancak eski düzeni yeniden tesis edebilmişlerdi. Dengesini henüz bulmuş olan Avrupa siyasî konjonktürü artık devrim ruhu taşıyan veya onu çağrıştıran ufak bir kıpırdanmaya dahi tahammül edemiyordu. Bu tür gelişmelere bir daha meydan vermemek amacıyla atılan muhafazakâr nitelikli diplomatik adımlar ve önlemler büyük devletlerin bu konudaki ortak kaygısının bir yansımasıydı.¹

¹ Ortaya konan bu siyasî mutabakat yakınçağ siyasî tarihinde ve tarih yazıcılığında *Metternich*

Yunan ayaklanması 1821’de Boğdan’da başladığı sırada, 1820’de İtalya’da başlayan devrim hareketlerini görüşmek üzere düzenlenen Laibach Kongresi toplantı halindeydi. Her türlü devrimci harekete karşı müdahale kararı alan büyük devletler Yunan isyanını da meşru otoriteye karşı başlatılan bir devrim olarak değerlendirdi. Bununla birlikte, isyana karşı ortak bir müdahaleden bahsedilmeden, sadece isyanın tanınmadığı açıklandı ve Osmanlı Devleti’nin sorunu kendisinin çözmesi gerektiği şeklinde bir karar alındı. Avrupalı büyük devletlerin isyanı desteklemeyerek tarafsızlıklarını ilan etmelerine rağmen, tarihten gelen ve de konjonktürel birtakım nedenlerle Yunanlılara büyük ilgi duyan halkları gittikçe artan bir şekilde Yunanlılar lehinde tavır almaya başladı. Yunanlıların uzun zamana dayanan Avrupa ile temasları, evrensel Hıristiyanlık duygusu, aydın kesim arasında antik Yunan kültürüne duyulan hayranlık ve liberal eğilimler Avrupa kamuoyunda Yunanlılara ve Yunan sorununa “Phihellenism” (Yunan severlik) olarak ifade edilen büyük sempatinin doğmasında başlıca etkenler olmuştur.

Akdeniz’de Venedik ve Ceneviz denizciliğinin kaybolmasından sonra onların yerini alan Yunanlılar, Napolyon savaşları nedeniyle Avrupa’da oluşan ticarî boşluğu doldurma fırsatı yakalamışlardır. Kafkasya ve Rusya’dan orta ve batı Avrupa’ya ve de İngiltere’ye kadar Avrupa’nın önemli iş merkezleriyle ticaret yapmaya başlamışlardır. Bu maksatla yurt dışına giden ve yerleşen Yunanlı topluluklar oluştu. Yapılan ticaretin coğrafi çapı bu şekilde oluşmaya başlayan Yunan diasporasının yayılma bölgesini belirleyen temel olgu olmuştur aynı zamanda.² Bu göçmen topluluklar ekonomik bağlantıların yanında, Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Yunanlılar ile dış dünya arasında bilgi ve haber kaynağı da oldular.³

Yunanlılar, imparatorluğun ekonomik hayatının yanında kamu yönetiminde de etkindiler. Fenerli Mavrokordatos ve İpsilanti aileleri önde gelmek üzere, hariciye ekseninde Babiâli’nin siyasî yaşamında oynadıkları rol ile Rusya, Fransa ve İngiltere başta, diğer batılı devletlerin politikalarına da karışmışlar ve tanınmışlardı.⁴

Yunanlıların Avrupa kamuoyunda gördükleri desteğin arkasındaki en önemli faktör Avrupa’da antik Yunan (Helen) kültürüne duyulan ilgiydi. Avrupa aydını Hümanizma ve Rönesans hareketleriyle klasik Yunan uygarlığını tanımış, bunun sonucunda Avrupa düşünce alanında bir Yunan dostluğu ve hayranlığı ortaya çıkmıştı. Yüzyıllarca unutulmuş bu uygarlık Avrupa medeniyetinin atası

Sistemi, İttifaklar Sistemi veya Kongreler Sistemi olarak ifade edilmiştir.

² Nikos Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Yayınları, İstanbul 1988, s. 27; E. J. Hobsbawm, *Devrim Çağı: 1789–1848*, Çev. Jülide Ergüder-Alâeddin Şenel, V Yayınları, Ankara 1989, s. 257; Ferdinand Schevill, *History of Balkan Peninsula*, New York 1950, s.329.

³ Misha Glenny, *Balkanlar 1804–1999*, Çev. M. Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 2001, s.41.

⁴ Svoronos, *age*, s. 28.

olarak algılandı. Rönesans'la birlikte duyulmaya başlanan bu ilgi ve hayranlık Helenlerin torunları olarak görülen Yunanlılara karşı hissedilen sempatiyi ve verilen desteği daha da artırmıştı.⁵ Diğer yandan, Yunanlılar Avrupalı liberallerin ve ulusçuların desteğini de kazanmışlardı. Bunlara göre Yunanlılar devrim düşüncelerinin etkisiyle tüm bir halk olarak bağımsızlık savaşı veriyorlardı. Bu yönüyle isyan Avrupa solunun bir davası ve esin kaynağı kabul edildi.⁶

Yunan sever bu çevreler sanat, edebiyat ve fikir alanında yazdıkları yazılar ve faaliyetlerle Yunanlıları destekliyordu. Propaganda niteliği taşıyan bu yayınlarda Yunanlılarla ilgili edebî ve tarihî tasvirlerin yanında, Türkler hakkında geçmişten gelen önyargı ve fikirler ifade ediliyor, Yunanlıların Hıristiyanlığı vurgulanarak İslam-Hıristiyan düşmanlığı öne çıkarılıyordu.⁷ Türkler aleyhinde, Yunanlılar lehindeki bu yazıların etkisiyle Avrupa halkı isyancılara daha da yakınlık göstermeye başladı.

İngiltere'de Yunan severlerin sembolü eski Helen kültür ve edebiyatı hayranı, şair ve yazar Lord Byron idi. Yunanlılar lehinde kaleme aldığı ateşli yazılarla bütün Avrupa'nın aydın çevresi üzerinde büyük tesir uyandıran Byron, bununla kalmamış, ilerde bahsedeceğimiz üzere gönüllü olarak Yunanistan' a savaşmaya gitmiştir. Aynı zamanda amiral olan Lord Cochrane ve General Church, Byron dışındaki diğer ünlü İngiliz Yunan severlerdi.⁸ Byron haricinde, dönemin İngiliz yazınında Yunanlılardan ziyade Türk ve Müslüman düşmanlığı üzerinde duruluyordu. Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasının istenildiği bu yazılardan en çarpıcı olanı aynı zamanda bir din adamı olan Thomas Hughes'un isyan öncesinde gezdiği Yunanistan'ı anlatan seyahatnamesi idi. Hughes'un dünyayı kirleten ve insanlık için tehdit unsuru olarak gördüğü Türklerin yok edilmesinin bir insanlık vazifesi olduğu yönündeki düşünceleri Türk düşmanlığının boyutunu ortaya koymaktaydı.⁹ İngiltere'de kamuoyuna yönelik bu tarz yazıların yanında, Yunan severler hükümeti etkilemeye yönelik faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Bir Yunan sever olan Lord Erskine bu maksatla dışişlerine yazdığı açık bir mektupla, özgürlüğü için mücadele eden bir Hıristiyan halkın üzerindeki zalim hâkimiyetine son verilmesi için diğer milletlerin de onların yanında yer alması yönünde çaba gösterilmesini istemiştir. Cevaben, isyanda İngiltere'nin tarafsızlığını izah eden dışişleri bakanı isyanda

⁵ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, Çev. B. S. Baykal, Ankara Üniversitesi Yayınları, V, Ankara 1948, s. 286; Schevill, *age*, s. 337; Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda*, Çev. Mehmet Tuncel, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2006, s.87.

⁶ Hobsbawm, *age*, s. 256.

⁷ Salahi Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, TTK, Ankara 1993, s. 181–182.

⁸ J. A. Marriot, *The Eastern Question*, Oxford, 1958, s. 204–205, 209–210; René Ristelhueber, *A History of the Balkan Peninsula*, New York 1971, s. 84; Bernard Camille Collas, *1864'te Türkiye*, Çev. Teoman Tunç, Bileşim Yayınları, İstanbul 2005, s.17.

⁹ Thomas Hughes, *Considerations Upon the Grek Revolution* dan aktaran Sonyel, *age*, 183.

Yunanlıların da barbarca davranışlar sergilemekte olduğunu ifade edince Türk dostu olmakla damgalanmıştır.¹⁰

Fransa'da Yunanlılara duyulan sempati daha geniş bir toplumsal tabana sahipti. Aydın kesim, kralcı, liberal ve Bonapartçı çevreler aynı ilgiyi gösterdiler.¹¹ Antik Yunan kültürünün arkasında duran yazıların yanında İngiltere'deki kadar keskin olmamakla beraber, burada da Türk ve Müslüman düşmanlığını öne çıkaran yayınlar yapıyordu. Yunan isyanı, hümanist bir eylem, İslam'a karşı yeni bir haçlı seferi olarak görülüyordu. Chateaubriand, Victor Hugo, Voltaire, Lamartine ve André Chenier Yunanlılar lehinde yazdıklarıyla öne çıkan isimlerdi.¹² Bakanlığı sırasında, Yunanistan üzerine yayımladığı yazısında "...Fransa Yunanistan'ın en büyük kızıdır" diyen Chateaubriand, dünyayı medenileştiren ve kahramanca küllerinden tekrar doğmakta olan Helen halkının Osmanlılarca öldürülmesinin uygarlık için çok ağır bir ayıp olduğunu ifade ediyordu.¹³ Mecliste verdiği söylevler ve Fransız Akademisi'nde yaptığı konuşmalarla hükümetini silahlı müdahaleye teşvik ederek Yunansever eğilimi güçlendirmeye çalışmıştır.¹⁴ Bakanlığı bırakmasından sonra da Yunanlıları desteklemeye devam eden Chateaubriand, Avrupa kamuoyu ve politika çevrelerinde büyük tesir uyandırmıştır. Liberaller de yazdıkları yazılarda benzeri temalara değinerek, Avrupalı kralları ve bütün Hıristiyanlığı barbar olarak nitelendirdikleri Türklere karşı savaşılmaya çağırarak, Türklerin tekrar Asya'ya sürülmesini ve Ayasofya'nın eski ihtişamlı günlerine getirilmesini dillendirmektedirler.¹⁵ Aynı şekilde sabık Fransız piskoposu M. de Pradt bu konuda bir risale yayımlayarak,

"...Sanat ve bilimlerin ülkesi, kahramanların vatani, evrenin öğretmeni, sonunda altı yüz yıllık bir köleliğin ardından, barbar ellerin mezarının üzerine koyduğu taşı kaldırıyorsun. Ne büyük bir girişim. İnsan ruhu bu asil çabanıza katılmayı nasıl reddedebilir. Silahlı yardım yerine size dualarıyla destek vermeyi nasıl teklif edebilir..."¹⁶

Sözleriyle uzaktan duyulan ilginin ve verilen desteğin çok yetersiz olduğu düşüncesiyle alenî olarak Avrupalıları Yunanlıların yanında savaşmaya davet ediyordu. Yunanlıların geçmiş dönemlerini ve de onurlu ve asil bir adım olarak görülen isyanlarını öven birçok şiir kitabı da yayımlanmıştır. Bu şekilde Fransa'da, 1821 yılında dokuz, ertesi yıl ise on sekiz kitap yayımlandığı ifade

¹⁰ Stanley Lane Poole, *Lort Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Çev. Can Yücel, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s. 47; Lort Erskine, *A Letter to the Earl of Liverpool on the Subject of the Greek* ten naklen Sonyel, age, s. 182.

¹¹ Ristelhueber, age, s. 84.

¹² Ristelhueber, age, s. 84; Tuncer, age, s. 45; Collas, age, s. 21.

¹³ Ristelhueber, age, s. 84; Sonyel, age, s.182; Collas, age, s. 17.

¹⁴ Collas, age, s. 17.

¹⁵ Sonyel, age, s. 182.

¹⁶ M. de Pradt, *De la Grèce dans ses Rapports Avec l'Europe* dan aktaran Sonyel, age, s.182.

edilmektedir.¹⁷ Sanat alanında da Yunanlılara verilen desteğin ifadelerini görmek mümkündür. Dönemin ünlü Fransız ressamı Delacroix, yaptığı resimlerde masum Yunanlıların sözde öldürülmelerini konu edinerek Fransız duyarlılığını artırmıştı.¹⁸

Alman ülkesinde de Yunanlılara karşı büyük ilgi ve bu yönde yayınlar vardı.¹⁹ Almanya sokaklarında dolaşan bir not Yunanlılara duyulan yakınlığın ve verilen desteğin nedenlerini ortaya koymaktaydı. Alman gençliğine hitapla başlayan yazı şöyle devam etmekteydi:

“... Din, yaşam ve özgürlük için savaş bizi silahlanmaya çağırıyor. İnsanlık ve görev bizi kardeşlerimize, asil Yunanlılara yardıma koşmaya, kanımızı ve hayatımızı kutsal amaç için riske atmaya çağırıyor. Müslümanların Avrupa’daki hâkimiyetinin sonu yaklaşıyor. Avrupa’nın en güzel ülkesi özgür olmalı, canavarlardan kurtarılmalı. Haydi, gücümüzü bu mücadeleye verelim. Tanrı bizimle olacak, çünkü bu kutsal bir dava, insanlık davası. O din için ve özgürlük için bir savaştır. Canavarlara karşı savaştır. Bizim teşebbüsümüz Tanrı tarafından desteklenecektir.” (Hamburg, Ağustos 1821).²⁰

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Almanya’da Yunanlılara verilen desteğin ardında ağırlığı Müslümanlıkla özdeşleştirdikleri Türklere karşı olan din düşmanlığı oluşturmaktaydı. Hıristiyanlık adına insanları savaşa çağırın bu yazı ile adeta İslam’a karşı yeni bir Haçlı savaşı teşvik edilmekteydi.

Avrupa’da Yunanlılara karşı en çok sevgi ve yakınlık duyan bir diğer millet Ruslardı. Ancak burada gösterilen ilgi daha ziyade Ortodoks Kilisesi içindeki dinsel dayanışma, tarihi Türk düşmanlığı ve Rus fütihat arzusunun bir ifadesiydi.²¹ Burada yazdıklarıyla kamuoyunu etkileyen isim ise Puşkin idi.²²

İsyan bölgesinden gelen çarpıtılmış haberler ve rivayetler Avrupa’daki Yunan sever eğilimi besleyen bir diğer faktördü. Yunanlıların başlattıkları isyan o kadar haklı, mukabilinde Osmanlı güçlerinin isyana müdahalesi ve Türklerin isyancıların davranışlarına tepkisi bir o kadar barbarca ve zalimce görülüyordu ki, uzaktan uzağa Yunanlıların davasına hayranlık duymak yetersiz kalıyordu. Bu haberler Avrupa ile iş bağlantıları olan Yunanlı tüccar ve denizciler, Yunan diasporasıyla yapılan yazışmalar, İstanbul, İzmir ve Mora’da bulunan Avrupalı diplomatlar, tüccarlar, denizciler ve de Yunanistan’ a gitmiş gönüllüler kanalıyla

¹⁷ Sonyel, age, s. 181–182.

¹⁸ Ristelhueber, age, s. 84.

¹⁹ Bavyera Kralı I. Ludwig klasik Yunan kültürüne öyle ilgi duyuyordu ki zenginliğini antik Atina mimarisine harcamaya adanmıştı ifade edilmektedir. Bkz. Ristelhueber, age s. 84.

²⁰ Sonyel, age, s. 183.

²¹ A. N. Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 1993, s.324; E. Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim, İstanbul 1996, s. 56–57.

²² Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Çev. Attila Tokatlı, I, May Yayınları, İstanbul 1977, s.498.

geliyordu.²³ İsyancıların Osmanlı kuvvetleri karşısında üstünlük kurduğu isyanın ilk safhası kontrol altına alınamayan bir Müslüman nüfus kıyımına şahit olmuştu.²⁴Fakat yapılanlar çok az Avrupalı tarafından görülüyordu. Buna rağmen Avrupa'ya ulaşabilen Yunan katliamı haberleri anlaşılabilir bir nefretin yansımaları veyahut Avrupalı gönüllü güçlerin ara sıra yaptıkları taşkınlıklar olarak izah ediliyordu.²⁵ Öte yandan, isyancıların Müslüman sivillere yaptıkları karşısında oluşan Türk tepkisi abartılarak derhal Avrupa'ya ulaştırılıyor, propaganda aracı olarak kullanılıyordu.²⁶ Özellikle, Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığının ardından Mısır askerinin isyana müdahalesi Avrupa'da büyüyen önyargıları daha da hızlandırmıştır. İsyanın bastırılması sırasında asilerin öldürülmesi ve esir alınması, Avrupa'da Heredotos ve Plutarkhos zamanlarındaki gibi hürriyetleri için dövüşen kahraman Helen halkına karşı yapılan zulümler olarak görülmüştür.²⁷

İfade etmeye çalıştığımız faktörlerin etkisiyle Avrupa kamuoyunda Yunanlılara verilen destek ve duyulan yakınlık hızla büyüyerek organize bir hale

²³ Sonyel, age, s. 181; Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkis Çardakçı Dışbudak, Bilgi Yayınları, İstanbul 1995, s. 142.

²⁴ İsyancıların davranışları karşısında dehşete düşen Yunan sever tarihçi George Findley, Mora'da Müslümanlara yapılanları "...insanların hemcinslerine böylesine zulüm yapmalarına çok seyrek rastlanmıştır..." sözleri ile ifade etmiştir. Bkz. George Findley, *A History of Greece from its Conquest by the Romans to the Present Time*, s. 218-219'dan naklen Glenny, age, s. 45. Yunanistan' da yaşananları başka söze hacet bırakmadan en iyi anlatan St. Clair'in şu ifadeleri olsa gerek: "...Yunanistan' daki Türklerden geriye çok az iz kaldı. 1821 yılının baharında aniden yok oldular. Dünya bundan hiç üzüntü duymadı ve dikkat bile etmedi. Yunanlıların dediği gibi onları "ay yuttu" ..." St. William Clair, *That Greece Might Still Be Free-The Philhellenes in the War of Independence*, s. 51'den naklen Sonyel, age, s. 175. Müslümanlara yapılanlar konusunda ayrıca bakılabilir: Schevill, age, s. 332, 334; Marriot, age, s. 205; M. Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri*, ATASE, Ankara 1986, s. 133-161; George Castellan, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s. 273; Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Server Tanilli, II, Adam Yayınları, İstanbul 1999, s. 35.

²⁵ St. Clair, age, s.51'den aktaran Sonyel, age, s. 181.

²⁶ Fener Rum Patriğinin idamı da propaganda maksatlı kullanılmıştır. Patrik Grigorius sadece dinî değil, her türlü yetkiye haiz sivil bir lider olarak tebaasının sadakatini temin edemeyip, isyan etmesine engel olamadığı için idam edilmiştir. Patriği ulusal şehit düzeyine çıkaran isyancılar, hem Yunan halkını din etrafında birleştirmek istemişler, hem de büyük güçlere din farkından kaynaklanan ulusal bir savaş yürüttükleri imajını vermek istemişlerdir. Bkz. Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim*, İstanbul 1994, s.197. Ordunun seferde olması ve asilerin Ege kıyılarındaki şehirlere de saldırması, Sultan Mahmut'u İstanbul'un güvenliği hususunda kaygılandırmıştı. Bir önlem olarak, Rum ve Ermenilerin ellerindeki silahların bedeli mukabilinde toplanması emredilmiş, her Türkün evinde silah bulundurması ve olası Rum isyanında şehri savunmaya hazır olunması istenmiştir. HH. 51285, 1236 (1821); Palmer, age, s.136; M. Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil Eser, YKY, İstanbul 2001, s.74. Bu atmosferde kalabalık gruplar İstanbul ve Anadolu'da gösteriler düzenleyerek Rumlara saldırmışlardır. İstenmeyen bu olaylar karşısında suçsuz reayaya dokunulmaması için fermanlar çıkarılmıştır. Bkz. Kütükoğlu, agm, s. 151.

²⁷ Marriot, age, s. 213; Lort Kinross, *The Ottoman Centuries*, New York 1977, s. 446; Palmer, age, s. 142, 155-156.

dönüşmüştür. Bu maksatla Avrupa'nın bazı önemli merkezlerinde ve hatta Amerika'da Yunan dostluk dernekleri kurulmuştur. Yunanlılar adına propaganda yapan ve para toplayan bu dernekler, savaşmak amacıyla Yunanistan' a gitmek isteyen gönüllülere de kılavuzluk yapıyordu.²⁸ İlk dernek John Browning adında bir İngiliz radikali tarafından 1821'de Madrid'de kurulmuştur.²⁹ Paris, Cenova, Londra ve Alman ülkeleri adları geçen diğer önemli dernek merkezleridir.³⁰ Derneklere en büyük para yardımının Rusya'da yaşayan zengin Yunanlılar tarafından yapıldığı ifade edilmektedir.³¹ Ülkedeki aktif kamuoyu desteğine rağmen, Londra Yunan dostlu derneğinin diğer derneklerden çok sonra, 1823 yılı Mart'ında kurulduğu görülmektedir. Lord Byron başta olmak üzere aralarında çok sayıda önemli şahsiyetin bulunduğu Londra Derneği bağış toplamakta da çok geride kalmıştı. Öyle ki kurulmasından altı ay sonra New York'ta, Londra derneğinin bir buçuk yılda topladığından daha fazla bağış elde edilmiştir.³² Diğer taraftan, Yunanlılara borç verilecek olan 800.000 Sterlinlik bir miktarın Londra para piyasalarında dolaştığı ayrıca ifade edilmektedir.³³ Devrimci Yunan hükümeti adına uluslararası kredinin toplanması ile öne çıkan dernek ayrıca İngiliz hükümetini sıkıştırarak Yunanlılar lehinde taraf olmaya zorlamıştır. Bu maksatla 1823 yılında Yunan deniz güçlerinin Mora'daki Osmanlı kuvvetlerinin ikmal yoluna koyduğu ambargoya İngiltere'nin de uymasını temin ederek isyancıların savaşan bir taraf olarak de facto tanınmasını sağlamıştır.³⁴

Birçok Avrupalı Yunan sever gönüllü olarak Yunanistan' a gitmiştir. Aralarında ülkelerinde tanınmış isimlerin de bulunduğu bu gönüllü idealistler için çağdaş Yunanlıların özgürlük mücadelesine fiilen destek vermek antik Yunana duyulan saygının bir ifadesiydi.³⁵ Evvelce de ifade ettiğimiz gibi İngiltere'de Yunan severlerin sembolü Lord Byron idi. Yazılarıyla sadece İngiliz kamuoyunu değil, Avrupa'nın önemli çevrelerini de etkilemiş olan Byron savaşa katılmak maksadıyla 1823 yılında Yunanistan yarımadasına gitmiştir. Ancak altı ay sonra hastalanarak Misolonghi'de ölmüştür.³⁶ Amiral Cochrane ve General

²⁸ Schevill, age, s. 337; Anderson, age, s. 77.

²⁹ Anderson, age, s. 105.

³⁰ Ristelhueber, age, s. 84.

³¹ Hüner Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, Ümit Yayınları, Ankara 1996, s. 50.

³² Glenny, age, s. 50.

³³ Anderson, age, s. 77. Hükümet kurarak bağımsızlıklarını ilan eden Yunanlılara borç verilmesi, onların bağımsız, uluslararası bir taraf olduğunun tanınması olarak değerlendirilmiştir. Glenny, age, s. 51.

³⁴ Glenny, age, s. 50, 51.

³⁵ Ristelhueber, age, s. 85.

³⁶ Marriot, age, s. 204; Ristelhueber, age, s. 84. Byron'un Yunanistan' da ölümü Avrupa'da Yunanlılar lehine yeni bir propaganda aracı olmuştur. İnandığı bir dava uğruna öldüğü ifade edilen Byron, ölümüyle de Avrupa siyasi ve aydın çevrelerinin takdirini kazanarak Yunan severliği ayrıca hızlandırmıştır. Bkz. Sonyel, age, s. 197; Glenny, age, s. 50. Bazılarına göre Yunanlılar Byron'u çıkarları için kullanmışlardır. Yunanlıların asıl istediği zengin İngilizlerin parasıdır. Bkz. St. Clair, age, s.150'den ve David Howarth, *The Grek Adventure-Lord Byron and Other Eccentrics in the*

Church İngiliz gönüllüler arasındaki diğer önemli isimlerdi. İngiliz ordusunun bu tecrübeli subayları Yunanlıların kara ve deniz birliklerinde önemli komutanlıklar üstlenmişlerdi.³⁷ Fransız gönüllüler arasında öne çıkan isim Napolyon savaşlarının deneyimli subayı General Fabvier, İtalyan gönüllüler içinde ise ünlü İtalyan ihtilalcisi kont Rosa idi.³⁸ Alman gönüllüler de bir yardım kıtası teşkil ederek yanmadaya gitmişlerdir.³⁹

Antik Yunanlılara ve kültürlerine karşı hissedilen borcun bir ifadesi veya kendilerince hümanist bir takım nedenlerle Yunanistan' a gelen gönüllüler büyük düş kırıklıkları yaşamışlardır. Düşündüklerinden çok farklı bir dünya ve Yunanlılarla karşılaştılar. Ne gördükleri ülke antik çağ görüntüleri taşıyor, ne de Yunanlılar kendilerine anlatılan veya okudukları edebî ve tarihî tasvirlerdeki efsanevi antik imajlara uyuyordu.⁴⁰ Yunanlıların Müslüman sivillere yaptıkları katliamlara ve davranışlarına şahit olan gönüllülerin birçoğu ilk fırsatta ülkelerine dönmeyi yollarını aramışlardır. Yunan severliğin önde gelen ismi Byron bile özellikle Misolonghi'de olmak üzere, Yunanlıların Müslüman esirlere yönelik davranışlarına duyduğu tiksintiyi açıkça belirtmiştir.⁴¹ Hatta bir grup Müslüman esiri Yunanlıların elinden kurtarmıştır.⁴² Yaşadıkları ve gördüklerini dış dünyaya iletcekleri endişesiyle ülkelerine dönmelerine mâni olunan gönüllülerin bazıları ruhsal çöküntüler yaşarken, bazılarının da şahit oldukları yüzünden öldürüldükleri olmuştur.⁴³ Bu şekilde Nauplia'nın düşmesini müteakip, Yunanlıların orada bulunan gönüllüleri şehirdeki Türk hamamına çağırarak öldürdükleri ifade edilmektedir.⁴⁴

Yaşadıkları hayal kırıklıklarıyla ülkelerine dönen gönüllülerden bazıları Yunanlıların baskılarına rağmen yaşadıklarını ve gördüklerini kaleme alarak yayımlamışlardır. Yunanistan' a gitmek isteyen gönüllülerin kendilerinin düştüğü hataya düşmemeleri, yaşadıklarını yaşamamaları hususunda ısrarlı uyarılar ve benzeri ifadeler bu yazıların mesajıydı. Tripolitsa'nın düşüşünde bulunan ve 1822'de Marsilya'ya dönen birkaç Fransız subayın yaşadıklarını anlattıkları ortak açık mektup bunlardan biridir. Türklere yönelik insanlık dışı davranışların anlatıldığı mektupta, Patras'da bulunan Fransız gönüllülerin de ölümle tehdit

---

War of Independence, s. 12'den naklen Sonyel, age, s.179.

³⁷ Marriot, age, s. 204; Kinross, age, s. 448.

³⁸ Fransız generali kumandasındaki güçlerle Acropolis çatışmalarında Osmanlı kuvvetlerine karşı önemli direniş göstermiştir. Kot Rosa Mısır askerinin Sphakteria adasını alışı esnasında ölmüştür. Iorga, age, s. 308; Ristelhueber, age, s. 84.

³⁹ Iorga, age, s.298.

⁴⁰ Ristelhueber,age, s. 85; Castellan, age, s. 274.

⁴¹ Glenny, age, s. 85.

⁴² Howarth, age, s.85'den nakleden Sonyel age, s. 179.

⁴³ Yaşadıkları neticesinde bunalıma giren gönüllülerden bazılarının intihar ettikleri belirtilmektedir. Bir gönüllü olan Alman Doktor Wilhelm Boldemann zehir içerek intihar etmiştir. W. Le Febré, *Relation de Divers Faits de la Guerre de Grece*, s. 9'dan nakleden Sonyel age, s. 177-178.

⁴⁴ George Findley, *Ana Adventure During the Grek Revolution*, ve St. Clair, age, s.116'dan aktaran Sonyel, age, s.178-179.

edildikleri ifade edilmekteydi. Bu mektubun yayımlanmasının ardından Marsilyalı Yunanlılar etrafa, dönen Fransız subayların sadece kendilerini düşündükleri ve kötü davranışlarından ötürü Yunanistan'dan kovuldukları⁴⁵ söylentisini çıkarmışlardır.

Mora'ya giden ilk gönüllüler arasında olup Yunanlıların Corinth'de yaptıkları katliama şahit olan bir Alman subayının 1822'de Marsilya'ya dönüşünde yazdığı yazı bir başka örnektir. Yunanistan'da sadece ölüm, yokluk ve nankörlük bulunacağını söyleyen Alman, “ *Almanya'da ve İsviçre'de size anlatılanlara inanmayın, bana eski bir askere inanın*” demiştir.⁴⁶ Aynı şekilde, dönen bir başka Alman subayı şunları yazmıştır:

“... Tarihlerini okuduğum Yunanlılar davalarıyla ilgilenmemi sağladı. Fakat o antik çağ Yunanlılarından eser yok. Onların çocukları çok farklı. Kör cahillik Solon, Socrates ve Demosthenes'in yerine geçmiş. Barbarlık Atina'nın bilgece kanunlarının yerini almış. Yunanlılar gazetelerde yabancılara verdikleri sözlere, vaatlere saygı duymuyorlar...”⁴⁷

Bununla birlikte, birkaç örneğini verdiğimiz bu tür yazıların Avrupa kamuoyu üzerinde kayda değer bir etki göstermediği anlaşılmaktadır. Üstelik isyan Avrupa'da farklı bir boyut kazanmıştır.

Diplomatik Destek

1821'de Laibach Kongresi'nde Yunan isyanını kınayan Avrupa devletleri, 1822 yılında düzenlenen Verona Kongresi'nde yardım talebinde bulunan Yunanlı delegeleri kabul etmemiş, tarafsızlıklarını sürdürmüşlerdir. Kıtada statükonun ve barışın korunması, diplomasi diliyle, Avrupa uyumu düşüncesiyle hareket eden bu devletler, görünürdeki birlikteliğe rağmen Yunan meselesinde farklı düşüncelere sahiptiler. Bölge üzerinde geçmişe dayanan farklı siyasi ve ekonomik çıkarlar bir diğerinin ulusal beklenti ve menfaatlerine tehdit oluşturuyordu. Her ne kadar isyanın ilk yıllarında tarafsız kalmaya çalışmışlarsa da, Yunanlılar lehinde artan kamuoyu baskısı, bastırılmayan ve uzayan isyanla, bölgede hâkim olan kargaşa ve belirsizliğin menfaatler üzerindeki tahribatı ve özellikle İngiltere ve Rusya'da farklı politik görüşlere sahip yöneticilerin iktidara gelmesi, Avrupa uyumu nedeniyle bastırılmış olan ulusal politikaları tekrar su yüzüne çıkarmıştır.

Yunan isyanını dış politika gündemine alan ilk devlet Rusya olmuştur. İsyân çıkmadan evvel St. Petersburg ile Babilî arasındaki ilişkilerde zaten bir gerginlik vardı. Zira 1774 Küçük Kaynarca ve 1812 Bükreş Antlaşmalarının Eflak-Boğdan'da düzenin yeniden tesisi ve Rusya'nın terk etmeyi taahhüt ettiği Kafkas toprakları hükümlerinin uygulanması hususundaki önemli sorunlar

⁴⁵ Sonyel, age, s. 183–184.

⁴⁶ Le Febré, age, s. 29'dan nakleden Sonyel, age, s.184.

⁴⁷ St. Clair, age, s. 75'den nakleden Sonyel, age, s. 184.

henüz giderilememişti.⁴⁸ Bu dönemde ortaya çıkan Yunan isyanı zaten ilişkileri oldukça kötü olan iki devlet arasında yeni bir çatışma kaynağı oldu. Güney Rusya'dan boğazlar yoluyla Batı Avrupa'ya yapılan hububat ihracatı Rus ekonomisinde önemli bir yere sahipti. Bu ticaret genellikle Yunan gemileri vasıtasıyla yürütülüyordu. Ancak, isyanın ardından Babıâli'nin Yunan ticaret gemilerinin boğazlardan geçişini yasaklaması Rusya'da mali sıkıntıya yol açtı. Üstelik Sultan Mahmut, boğazlar ticareti ile ilgili eski antlaşmaların tanıdığı bir hakkı ileri sürerek, boğazları kullanan yabancı ticaret gemilerini arayabileceklerini ve gerekirse yüklerine el koyabileceklerini ilan etti.⁴⁹ Babıâli'nin bu çıkışı başta Rusya, Avrupalı devletlerin büyük tepkisine neden oldu. Öte yandan, Rus halkının Yunanlı dindaşlarına duyduğu yakınlık Petersburg'un dikkate alması gereken bir boyuta ulaşmıştı. Bilhassa Fener Rum Patriği'nin idam edilmesi ve takip eden gelişmeler Ortodoksların hamisi Çar Alexander'ın hoşnutsuzluğunu iyice artırmıştı. Rusya'nın Osmanlı coğrafyası üzerindeki geleneksel ilgisi, planları ve var olan ikili sorunlar üzerine bu yeni düşmanlıklar da eklenince, Yunanlılar lehinde bir müdahale fotoğrafı çıkmıştı St. Petersburg'da⁵⁰. Ancak, Alexander'ın kurucusu olduğu Kutsal İttifak'ın ruhuna ve Avrupa'da barışın korunması gerektiğine duyduğu inancı onu hareket etmekten alıkoymuyordu. Ayrıca, hem Avusturya başvekili Metternich, hem de Prusya Dışişleri Bakanı Bernstorff, çara, birliğin korunması ve bunun için ulusal düşüncelerinden özveride bulunması gerektiği yönünde baskılarını eksik etmiyorlardı.⁵¹

Çar Alexander Yunanlılar için yine de bir şeyler yapmak istiyordu.⁵² Bu, Avrupa uyumunu ve tarafsızlığını bozmadan, Yunan meselesine girmeden ve isyancılar lehine bir müdahale izlenimi vermeden yapılmalıydı. Nitekim Petersburg yönetimi, Küçük Kaynarca Antlaşmasına istinaden, Temmuz 1821'de, bütün Ortodoksların can güvenliği ve ibadet özgürlüğünün sağlanması ve de Eflak- Boğdan'da antlaşmalarla sabit düzenin tesisi hususunda Babıâli'ye bir nota verdi. Olumlu cevap alınamaması üzerine de Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Stroganov ülkeyi terk etti.⁵³ Bu gelişme Londra hükümetini ve Metternich'i kaygılandırdı. Zira tırmanan gerilimin Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Yunan meselesini de içine alması muhtemel bir savaşa yol açması, düşünmek dahi istemedikleri bir şeydi. Bu arada, Yunanlılar Ocak 1822'de bağımsızlıklarını ilan ederek anayasal hükümet kurmak istediklerini açıkladılar.

⁴⁸ Tuncer, age, s. 61; Anderson, age, s. 79.

⁴⁹ Marriot, age, s. 206; Anderson, age, s. 79–80.

⁵⁰ Castellan, age, s. 275, Anderson, age, s. 80.

⁵¹ Tuncer, age, s. 62–63.

⁵² Rusya, Eflak –Boğdan ayaklanmasında kaçıp Odessa'ya gelen isyancı firarileri kabul etmiş ve onlara maddi yardımlarda bulunmuştu. Bkz. Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Boğdan) İsyancıları ve Avrupa'nın İsyan Karşısındaki Tutumları", *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, ATASE, Ankara 1986, s.122.

⁵³ Iorga, age, s. 263; Castellan, age, s. 275.

Bu Petersburg'un hiç hoşuna gitmedi. Çünkü bağımsız bir Yunan devleti, hem de Kutsal İttifak'ın mücadele sözü verdiği, devrim ruhunun başarısı anlamına gelecek anayasal bir Yunanistan Rus menfaatlerine aykırıydı. Yerine, etki altına alınabilecek özerk bir Yunanistan daha uygundu. Üstelik Yunanlıların bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından İngiltere'nin onlarla yakından ilgilenmeye başlaması Petersburg'u rahatsız eden bir diğer husustu.⁵⁴ Geline bu noktada, bağımsız Yunan devleti yerine özerk bir Yunanistan isteyen Rusya Avrupa devletlerinin hilafına tek başına hareket etmek de istemiyordu. Bu nedenle, diğer güçlerle işbirliği yapma ve soruna müdahaleye razı etme yoluna gitti. Evvela, Paris'e bir ittifak teklifinde bulunarak, Mora'nın Fransız himayesine girmesini önerdi. Ancak, XVIII. Louis hükümeti bu öneriyi kabul etmedi.⁵⁵ Bunun üzerine, Alexander İngiltere ve Avusturya'ya gizli bir antlaşma önerisinde bulundu. Londra ve Viyana idareleri de Rusya'yı reddettiler. Zira Yunan meselesine müdahil olmak istemedikleri gibi, kurulacak özerk bir Yunanistan'ın Rusya'nın maşası olacağını, Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de Rus nüfuzunun artacağını bilmiyor değillerdi.⁵⁶

Kendi başına hareket etmeye hala isteksiz olan Alexander, 1824 yılında, Yunan sorununun tartışmak üzere büyük devletleri Petersburg'da bir konferansa davet etti. Ancak, Londra hükümeti konferans öncesi Rusya'nın düşüncesini öğrenmek istedi. Rusya, Eflak ve Boğdan'ın statüsüne benzer, sultana bağlı üç özerk bölgeden müteşekkil bir Yunanistan önerdi. Dahası, kabul edilmesi için Babiâli'ye karşı askerî güç kullanılmasını istedi. Osmanlı Devleti'ne yönelik zor kullanılmasına şiddetle karşı olan İngiltere bu çerçevede bir Yunanistan'ın yine Rusya'nın vesayeti altına gireceği açık olduğu için önerileri kabul etmeyerek konferansa katılmayı reddetti.⁵⁷ Üstelik Petersburg'un görüşlerini açığa vurdu. Bunun üzerine, Çar Alexander'a, bağımsızlıklarının tanınmadığı ve topraklarını parçaladığı için Yunanlılardan, içişlerine yönelik bir müdahale kabul edildiği için Osmanlı Devleti'nden büyük tepki geldi. Dahası, Rusya'ya öfkelenen Yunanlılar, İngiliz dışişlerine müracaat ederek, İngiltere'nin desteğini talep ettiler.⁵⁸ Bu gelişmelerin ardından yapılan ve Londra Hükümeti'nin katılmadığı Petersburg Konferansı Rus önerilerinin Avusturya ve Fransa tarafından da reddedilmesiyle sonuçsuz kalırken, Petersburg'un bir Akdeniz planı daha akamete uğramıştı.

Çarın uzlaşma arayışlarına rağmen, diğer devletler Petersburg'un Yunanistan siyaseti ve emelleri hususunda derin endişeler duymaya başlamışlardı bile. Rusya'nın açılımlarından rahatsız olan devletlerin başında Doğu Akdeniz'de önemli menfaatleri bulunan İngiltere geliyordu şüphesiz.

⁵⁴ Ristelhueber , age, s. 82; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara 1917, s.175.

⁵⁵ Anderson, age, s. 77.

⁵⁶ Zürcher, age, s. 57; Anderson, age, s. 81.

⁵⁷ Iorga, age, s. 309; Poole, age, s. 49.

⁵⁸ Iorga, age, s. 299- 309; Poole, age, s. 44-45; Anderson, age, s. 81.

Ekonomisi için hayati önem taşıyan Hindistan ticaret yolunun güvenliğini düşünen İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması ilkesini benimsemişti. Bu nedenle, Londra Hükümeti, Rus yayılmasına karşı bir engel olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni zayıflatmaktan özenle kaçınıyordu. Yunan isyanını bu çerçevede değerlendiren Dışişleri Bakanı Castlereagh, ülkesinin tarafsızlığını ilan ederek, isyanı Babıâli'nin bir iç sorunu olarak kabul etmişti. Diğer yandan, Castlereagh, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında geçmişe dayanan ve gerilime neden olan tüm meselelerin dostane bir şekilde çözülmesi taraftarıydı. Özellikle Yunan sorununu Osmanlı-Rus anlaşmazlıklarından ayırmak, Babıâli üzerinde bir baskı bahanesi olarak Rusya'nın bu meseleyi kullanmasına imkân vermemek gerekiyordu.⁵⁹

Londra hükümeti isyanı desteklemediğini resmî olarak defaten ilan etmiş ise de 1815 yılından beri İngiliz korumasındaki İyon Adalarının isyancılara lojistik destek sağladığı bilinmekteydi. İsyancılar zor durumda kaldıkça, aynı zamanda İngiliz ticaretinin bölgedeki üssü olan bu adalara sığınıyorlar, gıda ve cephane ihtiyaçlarını temin ediyorlardı.⁶⁰ Bunu bilen Babıâli yazılı olarak birkaç defa İngiltere elçisini uyarmış ise de bir netice alınmamıştır.⁶¹

Ağustos 1822'de Castlereagh'ın ölümü üzerine, dışişlerinin başına George Canning geçti. Selefî Castlereagh'ın aksine daha esnek yapılı ve üstelik bir Yunan sever olarak bilinen Canning,⁶²Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan bu sorun karşısında daha etkin bir politika izlenmesi kanaatini taşıyordu.⁶³ Hissi tercihlerinin haricinde yeni bakanı bu meseleye eğilmeye zorlayan esas faktör isyanla bağlantılı olarak hem ülke içinde, hem de uluslararası diplomasideki gelişmeler olmuştur. Ülkenin etkin çevrelerinin de içinde bulunduğu Yunan sever kamuoyu baskısını artırmış, hükümeti zorluyordu. Öte yandan, isyan nedeniyle sekteye uğrayan Akdeniz'deki İngiliz ticaretinin kaybı ciddi boyutlara ulaşmıştı.⁶⁴ Zaten, Londra Yunan severler derneği'nin birçok üyesi sömürgelerle ticaret yapan büyük tüccarlardı. Kâr ve zarar mantığıyla düşünen bu tüccarlara göre, doğabilecek bir Yunan devleti Akdeniz'in en etkili deniz gücü olacaktır. Bu nedenle Yunanlıların desteklenmesi ileriye dönük sağlam bir yatırımdır.⁶⁵

⁵⁹ Tuncer, age, s.71; Glenny, age, s. 51

⁶⁰ Castellan, age, s. 275.

⁶¹ Bkz. A. Lutfi Efendi, *Vak'ânüvis Ahmed Lutfî Efendi Tarihi*, I, YKY, İstanbul 1999, s. 26–27.

⁶² İlber Ortaylı, “Balkanlarda Milliyetçilik”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1985, s. 1030.

⁶³ Yeni dışişleri bakanı İstanbul elçiliğine, evvel de burada görevlerde bulunmuş olan kuzeni Stratford Canning'i atadı. 1824 'de İstanbul'a gelen Stratford Canning kuzeninin dış politikasını, ülke menfaatlerinin zedelenmediği hallerde tam bir tarafsızlık, aksi durumlarda ise Avrupa işlerine ilgisiz, tam bağımsız ve müdahaleci bir siyaset olarak özetlemektedir. Bkz. Poole, age, s. 45–46; Ayrıca bakılabilir: Meral Bayrak, “Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu”, *Osmanlı*, II, Ankara 1999, s.74.

⁶⁴ Marriot, age, s. 209.

⁶⁵ Glenny, age, s. 51.

Canning'e göre Yunan isyanı bir Hıristiyanlık davası haline gelmiştir ve bunun liderliğine de Rusya soyunmuştur.⁶⁶ Yunanlıların başarılı olmaları halinde, Petersburg'un himayesi altında doğabilecek bağımsız bir Yunan devleti, İngiltere'nin bölgedeki politik ve ekonomik çıkarlarına uygun düşmezdi. Bu devlet üzerinden Rusya'nın Akdeniz'e inmesi kaçınılmazdı. Dolayısıyla bu hadise Rusya'ya bırakılmamalı, bir Yunan devletinin kurulması kaçınılmaz olacaksa bu devlet doğuşunu Petersburg'a değil de İngiltere'ye borçlu olmalıydı. Bu anlayışın ilk yansıması 1823 yılında görüldü. İngiliz hükümeti, Mart ayında Yunan asileri muharip taraf olarak kabul etti. İngiltere bu adımla, hem Akdeniz'de üstünlük kurmuş olan Yunanlıların yağmalama saldırıları karşısında ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamak, hem de Yunanlılar üzerindeki Rus etkinliğini dengelemek istemiştir.⁶⁷ İngiltere'nin 1824 yılında düzenlenen Petersburg Konferansı'na katılmaması ve Rusya'nın Babıâli'ye bağlı üç bölünmüş Yunanistan tasarısını açığa vurmasıyla Yunanlı asilerin İngiltere'ye yaklaşmaları da aynı politik perspektifin bir ürünüdür.

Yunan isyanında sultana tek destek Avusturya'dan geldi. Henüz kıtasal bir güç olmayan Prusya da Avusturya'nın politikasını takip etmiştir. Napolyon sonrası Avrupa düzeninin en önemli mimarı Metternich, Yunan isyanını yasal otoriteye karşı yapılan devrim hareketlerinin bir parçası olarak görmüş ve karşısında yer almıştır.⁶⁸ İsyanın başlangıcından itibaren Osmanlı Devleti yanında yer alan Metternich, sadece diplomasi kabiliyetini ve etkisini değil, ülkesinin olanaklarını da Babıâli'nin çıkarına kullanmıştır. Akdeniz'de deniz gücü üstünlüğünü asilere kaptıran Osmanlı Devleti silahlı birliklerin ve gerekli mühimmatın bölgeye ulaştırılmasında Avusturya gemilerinden faydalanmıştır. Öyle ki 1826 yılına kadar yüzün üzerinde Avusturya gemisi Yunanlılarca batırılmış veya ele geçirilmiştir.⁶⁹

İngiltere gibi, Osmanlı Devletini Rus yayılcılığına karşı bir engel olarak düşünen Metternich, Rusya'nın Babıâli'ye baskı yapmak için isyanı bir bahane olarak kullanmasına meydan verilmemesi görüşündeydi. Zira Yunan isyanının bir Osmanlı-Rus harbine yol açması ihtimali onu en çok kaygılandıran husustu. Bu nedenle, isyan Osmanlı-Rus anlaşmazlıklarından ayrı tutulmalı ve Osmanlı güçlerince bir an evvel bastırılmalıydı.⁷⁰ Bu bağlamda, Metternich, özellikle Çar Alexander üzerindeki etkisini kullanmış, birkaç yıl için Avrupa barışını bozacak bir Rus müdahalesinin önüne geçebilmiştir. Sorunu Mora'nın dışına taşıracak her adımın şiddetle karşısında duran Metternich, buna rağmen Alexander'ın

⁶⁶ Potyemkin, age, s. 499, Bayrak, agm, s.74.

⁶⁷ Marriot, age, s. 209; Castellen, age, s.275; Anderson, age, s. 78.

⁶⁸ Metternich'e göre Yunanlılar bir zamanlar görkemli olan bir halkın yalnızca kötü yönlerini tevarüs etmiş ahlaksız bir topluluktur. Tuncer, age, s. 66.

⁶⁹ Anderson, age, s.78.

⁷⁰ Tuncer, age, s.67-68; Anderson, age, s. 78. Metternich'in Osmanlı Devleti ve Rusya temelinde doğu politikası konusunda kapsamlı bilgi için Tuncer'in aynı eserine bakılabilir.

Yunan meselesini görüşmek için 1824 yılında Petersburg'da düzenlediği konferansa sırf Rusya'nın planlarını bozmak amacıyla katılmayı gerekli görmüştür. Avusturya'nın konferansa katılmaması için kendini iknaya gelen İngiltere elçisi Stratford Canning'e, Yunanlılara asla bağımsızlık verilmemesi ve sultanın egemenliğinin zayıflatılmaması kaydıyla, Mora'da bazı ıslahatlar yapılmasını dahi kabul edebileceğini ima etmişti. Yeter ki Petersburg'un meseleyi Osmanlı Devleti aleyhine kullanmasının önüne geçilebilsin.⁷¹

1825 yılına gelindiğinde Rusya tek başına hareket etmeye hala çekiniyordu. Ancak, en son Petersburg Konferansı'nda da yaşadığı gibi, müttefiklerinin engellemelerine de giderek sinirlenmeye başlamıştı. Tam bu sırada Mısır askeri Mora'ya çıktı. Sultan Mahmut, ordusunun bir türlü baş edemediği isyanı bastırmak için vasalı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kalmıştı. Mehmet Ali Paşa, Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi koşulu ile yardım etmeyi kabul etmişti. Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Avrupa usulünde yetiştirilmiş ve donatılmış ordusuyla 1825 yılının ilkbaharında Mora'ya çıkarak, kısa sürede isyanı bastırdı. Osmanlı devlet adamları tam rahatladıklarını düşünürken düzenli Mısır birliklerinin Mora'ya hâkim olması ile uluslararası durum yeniden şekillenmeye başladı.

1825 yılının Eylülü'nde, dışardan bir yardım gelmediği takdirde kendileri için her şeyin bitmiş olacağı bir anda, İngiltere'nin İstanbul elçisi Stratford ile görüşen Yunanlılar İngiltere'nin himayesine girmek istediklerini bildirdiler.⁷² Ancak, elçi, dost Osmanlı Devleti'ne karşı tarafsızlıklarını bozamayacağını söyledi. Bunun üzerine Yunanlılar, Canning'ten, bir an evvel barış yapılması için Osmanlı Devleti ile aralarında İngiltere'nin arabuluculuk yapmasını istediler. Rusya'ya karşı inisiyatifi elinde tutmak isteyen İngiltere bu teklifi kabul etti. Canning'in aktardığına göre, tam bağımsızlık isteğinden vaz geçmiş olan Yunanlılar, sultanın egemenliğinde yarı bağımsızlığa razıdılar. Hatta toprak sahibi Türklerin zararlarının tazmini ve yerel yöneticilerin atanmasında sultanın söz hakkını da kabul etmektedirler.⁷³ İngiltere'nin arabuluculuğu kabulünde başka faktörlerin de tesiri olmuştur. İlki, İbrahim Paşa'nın Mora'da yürüttüğü savaş üzerine Avrupa'da ve İngiltere'de dolaşmaya başlayan söylentilerdi. İngiliz kamuoyunu hiç olmadığı kadar etkileyen bu söylentilere göre, Yunanlılar vahşice öldürülmektedir. Kalanlar ise köle olarak Afrika'ya götürülecek ve Mora Mısır'dan getirilecek insanlarla doldurulacaktı.⁷⁴ İkinci ve daha önemli sebep ise, Vali Mehmet Ali Paşa'nın Mora ve Girit'e yerleşmesiydi. Doğu Akdeniz'e hâkim güçlü bir Mısır Paşası bu bölgeye sarkmış bir Rusya kadar İngiliz çıkarlarına

⁷¹ Poole, age, s. 48.

⁷² Poole, age, s. 51–53. Marriot'a göre, geçici Yunan hükümeti koruma karşılığında bir İngiliz kralı kabul edeceklerini de söylemiştir. Bkz. Marriot, age, s. 212.

⁷³ Poole, age, s.51–52.

⁷⁴ Marriot, age, s. 213; Anderson, age, s. 83.

tehdit oluştuyordu. Zayıf bir Osmanlı Devleti ve varlığını İngiltere'ye borçlu küçük bir Yunanistan menfaatlerine daha uygundu.⁷⁵

Yunanlılar ile İngiltere elçisinin görüşmesini müteakip diplomasiyi hızlandıran bir gelişme daha yaşandı. Aynı yılın Aralık ayının başında Çar Alexander öldü. Yerine kardeşi Nicholas çar oldu. Tam bir Rus olan yeni çar, Rusya'nın çıkarlarını uluslararası işbirliğine feda etmeyeceğinin işaretlerini veriyordu. Osmanlı Devleti ile geçmişten gelen hesaplarını kapatma niyetindeydi.⁷⁶ Üstelik güçlü Mısır paşasının Doğu Akdeniz'e yerleşmesini, İngiltere gibi, Rus çıkarlarına da uygun bulmuyordu. Ayrıca Nicholas, Mısır'daki ıslahat hareketlerindeki rolü nedeniyle Fransa'nın da bu coğrafyada nüfuzunun artırmasından endişe ediyordu.⁷⁷ Nitekim çar, Petersburg'daki Fransız elçisi St. Prie'ye, kendisi ile işbirliği yapılmayacaksa Rusya'nın kendi başına harekete geçeceğini ve kendi görüşlerini takip edeceğini ifade etti.⁷⁸

Çar Nicholas'ın bu tavrı ve bir Rus müdahalesi olasılığının artması, Londra hükümetini telaşlandırdı. Yunan sorununa bir an evvel barışçıl bir çözüm getirilmeliydi. Bu nedenle İstanbul elçisi Stratford Canning'e Babıâli ile zaman geçirmeden görüşmelere başlaması talimatı verildi. Bununla birlikte, İngiltere'nin denetimindeki görüşmeler neticesinde varılacak bir İngiliz-Rus ittifakı arabuluculuğunun kapısını da aralamak amacıyla, Şubat 1826 tarihinde Dük Wellington da özel bir görevle çara gönderildi.⁷⁹ Osmanlı hariciyesiyle görüşmelere başlayan Stratford Canning, ateşkes sağlanması ve Yunanlılar ile barış yapılması hususunda geçerli ve ikna edici bir bahane bulmakta zorlanmıştı. Zira Mora'da şartlar tamamıyla Osmanlı Devleti'nden yanaydı artık. Henüz dize getirilmiş asiler lehine sultandan taviz talebinde bulunmak gülünç olacaktı. Yunan meselesinin artık tartışılmaya değer bir konu ve gaile olmaktan çıktığını ifade eden Türk tarafı, elçinin arabuluculuk ve barış önerilerini reddetti.⁸⁰ Bunun üzerine Stratford Canning, Dışişleri Bakanı George

⁷⁵ Tuncer, age, s.53; Bayrak, agm, s. 75.

⁷⁶ Schevill, age, s. 337; Marriot, age, s. 212.

⁷⁷ Bayrak, agm, s. 75.

⁷⁸ Anderson, age, s. 83.

⁷⁹ Marriot, age, s.213; Anderson, age, s. 84. Marriot, Stratford Canning'e görüşmelere başlama talimatı verildiğinde, Akdeniz'deki İngiliz donanmasından bir subayın da İbrahim Paşa'ya gönderilerek, Mora halkının Afrika'ya götürülmesi ve Afrika'dan getirileceklerin Mora'ya yerleştirileceğine dair söylentilerin tespit edilmesi, gerçekse, buna son verilmesi ve bunun da resmi olarak ilan edilmesinin istendiğini ifade etmektedir. Marriot, age, s.214.

⁸⁰ Marriot, age, s. 214; Poole, age, s.52–53. 15 Mart 1826'da Reis'ül Küttap ile görüşen elçi, evvela İbrahim Paşa'nın askerlerinin Yunanlıları acımasızca öldürdüklerini ve insanlık dışı davranışlar sergilediklerini ileri sürer. Ancak, hariciye reisi, Yunanlıların yaptığı vahşetleri hatırlatınca elçi bu konuyu açtığına pişman olmuş ve Yunan vahşetini itiraf etmek zorunda kalmıştır. Ardından Canning, Ege Denizi'ndeki korsanlıktan ve ticaretlerinin bundan dolayı uğradığı büyük zarardan bahis açmıştır. Ancak Reis Efendi hemen karşılık vererek, korsanların ekseriyetinin Yunanlı asiler olduğunu, isyanın tamamen bastırılmasıyla bir korsan gemisinin dahi barınmayacağını ifade etmiş, elçiye ileri süreceği başka bir söz bırakmamıştır. Bkz. Poole, age, s.54–55.

Canning'e, bir savaşa girmeden Babiâli'ye karşı zor kullanmaktan başka seçenek kalmadığını ve bu yönde gerekli hazırlıkların yapılması gerektiğini ilettiler.⁸¹ Tek taraflı arabuluculuk girişiminin başarısız olmasının ardından, İngiliz hariciyesinde hâkim olan görüş, çarenin Yunan meselesinde İngiltere'nin Rusya ile işbirliği edeceği söylenerek sultanın tehdit edilmesi yönündeydi artık.⁸² Bunun için, Wellington Dükü ve Çar Nicholas görüşmesi büyük önem taşımaktaydı. Daha evvel ifade edildiği gibi, dükün amacı, Rusya'nın yalnız başına harekete geçmesini engellemek ve Yunan meselesini Osmanlı-Rus sorunlarından ayırarak, çarı bu konuda İngiltere ile ortak bir noktada buluşmaya ikna etmektir. Aslında Nicholas, Babiâli ile Rusya arasındaki anlaşmazlıklar hususunda İngiltere'den bağımsız hareket edebilme karşılığında, Yunan sorununda İngiltere ile işbirliği yapmaya istekliydi.⁸³ Görüşmeler henüz bir sonuca bağlanmamışken, 17 Mart 1826 tarihinde Petersburg Babiâli'ye bir ulti-matom verdi. Geçmiş antlaşmalarla Rusya'ya verilen taahhütlerin yerine getirilmesini isteyen ve Yunan sorununa değinmeyen ulti-matom, bir anlamda İngiltere ve Rusya'nın karşılıklı beklentilerinin diplomatik bir tezahürü gibiydi. ulti-matom, Wellington'un çarı İngiltere'nin çizgisine getirmeye ikna ettiği ve Nicholas'ın Yunan meselesini açıkça İngilizlere bıraktığı şeklinde yorumlandı.⁸⁴ Sonunda iki devlet arasında, 4 Nisan 1826 tarihinde St. Petersburg Protokolü imzalandı. Buna göre, Yunanistan Osmanlı Devleti'ne tâbi, her yıl vergi veren özerk bir devlet olacaktır. İç işlerinde tamamen özgür olmakla birlikte, idarecilerin atanmasında sultanın da muvafakati aranacaktır. Türk nüfusu Yunanistan'dan ayrılacak, geride bıraktıkları mal ve mülkleri tazmin edilecektir. Yunanistan' da barışın tesis edilmesi için bundan sonra yapılacak müzakereler Rusya'nın diplomatik desteğinde, aracı devlet sıfatıyla İngiltere tarafından yürütülecektir. Bağımsız bir Yunan devleti yolunda atılmış ilk adım ve ilk diplomatik belgesi anlamına gelen protokol, içişlerine yönelik bir müdahale olduğu gerekçesiyle Babiâli tarafından reddedilmiştir.⁸⁵ Osmanlı-Rus sorunlarına değinmeyen bu antlaşmayla, Londra amacına ulaşmış, Yunan meselesini bu sorunların dışında tutarak, planladığı şekilde denetimi eline geçirmiştir.

İngiltere ve Rusya, sultan üzerinde daha tesirli olması için protokolü Avusturya, Prusya ve Fransız hükümetlerine de bildirerek, antlaşmaya katılmalarını istediler. Başından beri isyanın karşısında yer alan Metternich protokolü reddetti. Prusya da onu izledi. Böylece bir Avrupa sorunu haline gelen Yunan meselesinde Avusturya dışarıda kalmış oldu.⁸⁶ Fransa protokole katılmayı kabul etti. Bunu, 1815'de kendisine karşı kurulmuş olan birliği parçalama ve İngiltere ile münasebetleri geliştirmek için bir fırsat olarak gördü.

⁸¹ Poole, age, s. 55.

⁸² Poole, age, s. 55–56.

⁸³ Anderson, age, s. 83.

⁸⁴ Marriot, age, s. 214; Ristelhueber, age, s. 86.

⁸⁵ Lutfi, age, s.60–61; Iorga, age, s. 313–314.

⁸⁶ Tuncer, age, s. 68; Anderson, age, s. 85.

Ancak, Fransa, imzalanacak resmî bir antlaşma ile protokole katılmak istedi. İngiltere ve Rusya bunu kabul ettiler.⁸⁷

Uluslararası baskının artmaya başladığı bu dönemde, Sultan Mahmut, Mart 1826 Rus ultiimatında bahsedilen konular üzerinde görüşmeyi kabul ettiğini bildirdi. Yeniçeri Ocağını kaldırarak düzenli ve modern bir ordu kurmakta olan sultan, hem zaman kazanmak, hem de Rusya ile olan sorunları çözüme bağlayarak olası bir Rus müdahalesi ve savaşını engellemek niyetinde idi.⁸⁸ Rusya ile yapılan görüşmeler sonucunda, 7 Ekim 1826 tarihinde Akkerman Antlaşması imzalandı.⁸⁹ Rusya'nın taleplerini kabul eden antlaşma, Babiâli'ye bir soluk verirken, sultanı en çok memnun eden husus Yunan meselesinin antlaşmaya girmemesi idi.⁹⁰

Akkerman görüşmelerinden dolayı Fransa'nın Nisan protokolüne katılımı gerçekleşmemişti. Ancak 6 Temmuz 1827 yılında gerçekleşti. İngiliz, Rus ve Fransız hükümetleri bu tarihte Londra'da bir araya gelerek yeni bir antlaşma imzaladılar. Londra Antlaşması esas itibariyle Petersburg Protokolü'nün aynıydı. Özerk bir Yunanistan'ın üç devlet tarafından da tanındığı antlaşmanın farklı ve en önemli yanı, Babiâli'nin şartları kabul etmeyerek barışa yanaşmaması halinde, Osmanlı Devleti'ni ikna için üç devletin tüm olanak ve güçlerini kullanacaklarına dair hükmüydü. Bu bağlamda, ortak oluşturulacak bir deniz gücünün bölgede toplanarak sultanın tehdit edilmesi yükümlülüğünü de katılımcı devletler kendilerine tanımışlardı.⁹¹ Osmanlı Devleti, yine bağımsız bir devletin işlerine yapılan bir müdahale olarak gördüğü bu antlaşmayı kabul etmediğini bildirdi.

Silahlı Destek

Sultan Mahmut'un dayatılan Londra Antlaşmasını kesin bir dille reddetmesine rağmen, müttefik devletlerin İstanbul elçileri antlaşma şartlarını kabule zorlamak için bir müddet daha Babiâli nezdinde baskılarını sürdürdüler. Yine bir netice elde edemediler. Bunun üzerine, daha evvel kararlaştırmış oldukları gibi Akdeniz'de bulunan donanmalarına Mora'daki Osmanlı ve Mısır kuvvetlerine karşı harekâta geçme talimatı verdiler. Bu talimat üzerine müttefik donanmaları Çanakkale Boğazını kuşatarak, Mısır'dan gelen asker ve mühimmat ikmalini kesmek için Mora'yı abluka altına aldılar. Ancak, donanma komutanlarına ateş açılmadığı ve ablukayı kırıcı teşebbüslere girilmediği müddetçe çatışmaya girilmemesi söylenmişti.⁹² Özellikle İngiliz hükümeti, caydırıcı amaçlı bir nevi silahlı diplomasi olarak ön gördüğü bu manevrayla

⁸⁷ Anderson age, s. 85.

⁸⁸ Palmer, age, s. 1995; Anderson, age, s. 84.

⁸⁹ Antlaşma şartları hakkında geniş bilgi için bkz. Iorga, age, s. 322–325.

⁹⁰ Iorga, age, s. 325.

⁹¹ Ristelhueber, age, s. 86; Palmer, age, s. 156.

⁹² Poole, age, s. 60–61; Anderson, age, s. 86.

savaşa girmeden Babiâli'nin istenilen çizgiye geleceğini umuyordu.⁹³ Müttefik donanmaları Ekim 1827'de Osmanlı ve Mısır donanmasının demirlemiş olduğu ve en önemli ikmal üssü olan Navarin'i kuşatma altına aldılar. Ardından, İbrahim Paşa'ya bir ultimatom göndererek savaşa son vermesini ve Osmanlı-Mısır donanması ile, askerlerinin Mora'yı terk etmesini istediler. Ancak İbrahim Paşa, sultana tâbi olduğunu ve ondan emir almadıkça böyle bir karar almanın bahis konusu olamayacağını bildirdi. Bunun üzerine müttefik savaş gemileri bahane yaratmak amacıyla limandaki Osmanlı-Mısır gemileri üzerine gittiler. Sıkıştırılan bir Türk yangın gemisinin ihtar amaçlı açtığı ateş aranan bahane oldu. 20 Kasım 1827 günü müttefik donanmaları hiçbir izahata gerek duymadan, savaş durumunda dahi olmayan Osmanlı-Mısır donanması üzerine ateş açtılar. Birkaç saat içerisinde de imha ettiler.⁹⁴

Mora'da üstün Osmanlı askerî varlığını bir anda yenik duruma düşüren Navarin olayının yankısı büyük oldu. Haber Rusya ve Fransa'da sevinçle karşılandı. Fransız liberalleri ve Bonapartçılar hadiseyi bir zafer olarak yorumladılar.⁹⁵ Üstelik Petersburg, Akdeniz'deki Rus donanma komutanına, silah, cephane, yiyecek ve para yardımı yapılarak Yunanlılara desteğin artırılması emrini verdi.⁹⁶ İngiltere'de yeni kurulmuş olan Wellington hükümeti evvelki iktidarın Yunan sorununa yönelik yanlış politikalarının bir sonucu olarak gördüğü hadiseyi kaygıyla karşıladı. Kabinesinde konuşan Wellington, uğursuz bir gelişme olarak nitelendirdiği bu olaydan ötürü Sultan Mahmut'tan özür diledi.⁹⁷ Kısmen Yunan karşıtı olduğu söylenebilecek Wellington'un asıl endişesi, donanmasının yok edilmesiyle savunması zayıflayan Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı bütünlüğünü koruyamayacak bir duruma düşmesiydi.⁹⁸ Viyana'da da aynı kaygılar hâkimdi. Navarin'in ardından, Rus etkisinden uzak bağımsız bir Yunanistan'ın artık kaçınılmaz olduğunu kabul eden Metternich, Wellington gibi, deniz gücünden yoksun Osmanlı Devleti'nin yarı savunmasız kalmasından büyük endişe duyuyordu. Korkutan senaryo, bu aşamada çıkacak bir Osmanlı-Rus savaşının Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına,

⁹³ Ristelhueber'e göre, ortak hazırlanarak donanma komutanlarına verilen talimata rağmen, itibar peşindeki Fransa Kralı X. Charles, gizlice amirali De Rigny'e güç kullanmaktan çekinmemesi emrini vermişti. Aynı şekilde Petersburg da Rus donanması komutanı Amiral Heyden'e benzer gizli bir emir göndermişti. Bkz. Ristelhueber, age, s. 87.

⁹⁴ Iorga, age, s. 331-333; Lûtfî, age, s. 62-65. Iorga, Navarin hadisesinden dört gün sonra, haberi henüz Babiâli'ye gelmeden, Sadrazam Selim Mehmet Paşa'nın Avusturya aracılığı ile Yunanlılarla ateşkes yapmayı kabul ettiğini bildirmiş olduğunu ifade etmektedir. Ancak incelediğimiz kaynak ve çalışmalarda bu bilgiyi teyit eden bir malumata rastlanmamıştır. Üstelik Ahmet Lûtfî Efendi, Navarin haberinin İstanbul'a gelmesinden bir gün önce, müttefik elçilerin, tercümanlarını Reis Efendi'ye göndererek Yunan meselesinde aynı görüşte devam edilip edilmediğini sordurduklarını söylemektedir. Reis Efendi de, evvel ne denmiş ise son sözlerinin de aynı olduğunu söylemiştir. Bkz. Lûtfî, age, s. 66.

⁹⁵ Ristelhueber, age, s. 87.

⁹⁶ Anderson, age, s. 87.

⁹⁷ Schevill, age, s. 338; Ristelhueber, age, s. 87.

⁹⁸ Marriot, age, s. 221; Bayrak, agm, s. 80-81; Glenný, age, s. 51.

Balkanlarda Rus egemenliğine ve dolayısıyla Avrupa'da yeni bir krize yol açabilecek olmasıydı.⁹⁹

Müslümanlar tarafından bir haçlı saldırısı olarak kabul edilen Navarin olayı, Babıâli'nin tavrını daha da sertleştirdi. Hariciyeye çağrılan müttefik devletler elçilerinden, verilen zararın tazmin edilerek özür dilenmesi ve Yunan meselesiyle ilgilenmekten vazgeçmeleri talep edildi. Ancak, elçiler, değil bu talepleri kabul etmek, sultana karşı bir savaş demek olmadığını söyledikleri Navarin olayında kusurun Osmanlı tarafında olduğunu ileri sürerek isteklerinin kabulünde direttiler.¹⁰⁰ Karşılıklı restleşmelerle gelişen olaylar hızla krize dönüştü. Elçiler diplomatik münasebetleri keserek İstanbul'u terk etmekle tehdit ettiler. Stratford Canning'e göre ellerindeki son koz olan bu hareketleri sultanı hizaya getirecekti. Ancak, "...ya bu tehdide de kulak asmazlarsa..." diye düşünmüyor da değildi.¹⁰¹ Öyle de oldu. Babıâli müttefik devletlerin isteklerini son kez reddetmekle kalmadı, Akkerman Antlaşması'nın da feshedildiğini duyurdu. Bunun üzerine 1827 yılı Aralığı'nın ilk haftası İngiliz, Fransız ve Rus elçileri İstanbul'dan ayrıldılar.¹⁰² Ardından Sultan Mahmut, halife sıfatıyla bütün Müslümanları Ruslara ve Yunanlılara karşı cihada çağırarak, 20 Aralık 1827 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etti. Ne tuhaftır ki, Yunan meselesi yüzünden Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasını engellemek adına atılan adımlar, aynı mesele yüzünden Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya harp açmasına neden oldu.

Osmanlı Devleti'nin savaş ilanına rağmen Rusya hemen karşılık vermedi. Petersburg, savaştaki başarısının Avrupa devletlerinin tavrına bağlı olduğunu biliyordu. Özellikle İngiltere ve Avusturya'nın muvafakatini, en azından tarafsızlıklarını sağlayana kadar harb ilanını bir müddet geciktirdi. Çar, müttefiklerine, 1827 protokolüne sadık kalacağını söyleyerek, iki ay içerisinde Osmanlı Devleti ile olan anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmaması halinde savaşa gireceğini bildirdi.¹⁰³ Bu arada, Navarin'den sonra Rusya'ya karşı hasmane bir tavır içine giren Metternich de Babıâli ile müttefik güçler arasında arabuluculuğa başlamıştı. Diğer elçilerin ayrılmalarına rağmen, İstanbul'da kalan Avusturya ve Prusya elçileri de barış yapması için sultanı iknaya çabalyorlardı. Diğer taraftan, Viyana'daki Rus elçisi Tatishchev, bir savaş halinde Avusturya'nın da savaşa gireceği yönünde Petersburg'u tedirgin eden raporlar gönderiyordu.¹⁰⁴ Rusya'nın beklemeye koyulduğu iki ay içerisinde sorunların halli yönünde bir gelişme kaydedilmezken, Metternich'in çalışmaları da bir sonuç vermedi. Babıâli Viyana'nın tekliflerini reddederken, çar, bu

⁹⁹ Anderson, age, s.87. Navarin Viyana'yı öyle endişelendirmiştir ki, İmparator II. Francis olası bir Osmanlı-Rus harbinde, gerek duyulduğu takdirde Osmanlılara yardım için 100,000 kişilik bir ordu hazırlamayı tasarlamıştır. Bkz. Anderson, age, s. 87.

¹⁰⁰ Iorga, age, s.335.

¹⁰¹ Bkz. Poole, age, s. 62.

¹⁰² Lutfi, age, s. 73.

¹⁰³ Iorga, age, s. 338.

¹⁰⁴ Anderson, age, s. 88.

arabuluculuğu dahi kabul etmedi.¹⁰⁵ Mart 1828'de Nichola, Londra'ya Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte savaşmayı teklif etti. Fakat reddedildi. Wellington hükümetinin hariciye bakanı Lord Dudley, verdiği cevapta, zayıf durumda olan bir devlete karşı savaşa girerek İngiltere'nin bencil bir siyaset izlemeyeceğini ve ayrıca Osmanlı Devleti'nin daha da parçalanmasının menfaatlerine uygun olmadığını ifade etti.¹⁰⁶ Bu gelişmelerin ardından, Rusya harekete geçmeye karar verdi. Avrupalı devletlerin tepkisini en aza indirmek ve tarafsızlıklarını sağlamak için, gireceği savaşın nedenlerini ve sınırlarına dair sözlü bir teminat vermeyi de ihmal etmedi. Asla sınırlarını genişletmek niyeti taşımadığını, anlaşmalardan doğan haklarının temininden başka bir şey istemediğini, Yunanlılar'dan hoşlanmadığını ve onlar için bir talepte bulunmayacağını, bu hususta müttefiklerinin görüşlerine katıldığını, sadece Rusya'nın şerefi ve haklarını müdafaa etmek istediğini beyan ederek 14 Nisan 1828'de ordularına savaş emri verdi.¹⁰⁷

Osmanlı Devleti'nin tüm gücünü ve ilgisini savaşa verdiği bu süreci kullanan İngiltere ve Fransa, Rusya'nın diplomatik desteğini de alarak Yunan meselesini halletmek istediler. 19 Temmuz 1828'de Londra'da bir protokol akdeden üç devlet, Mısır güçlerinin Mora'dan çıkartılarak, yerine Fransız kuvvetlerinin yerleştirilmesi kararı aldılar.¹⁰⁸ Ardından İngiltere, Mısır askerinin Mora'dan çekilmesi konusunda Mehmet Ali Paşa ile anlaşmaya vardı. Ağustos ayının ortasında General Maison komutasındaki Fransız kuvvetleri Mora'ya çıkarken, İngiliz gemileri de İbrahim Paşa'nın birliklerini Mısır'a götürmeye başladı.¹⁰⁹ Müttefik güçler, elçileri İstanbul'da olmadığından Hollanda elçisi vekâleti ile Fransız askerinin Mora'ya çıkışına dair Babiâli'ye bir beyanname sundular. Buna göre Fransız birlikleri, Osmanlı kuvvetlerinin tahliyesinin ardından, düzeni sağlamak maksadıyla Mora'ya çıkmıştı. Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesi Babiâli'nin tavrına ve Yunanlılar ile yapılacak uzlaşmaya bağlıdır. Ayrıca, Mora'ya yapılacak askeri bir harekât, kendi topraklarına yapılmış addedilecekti.¹¹⁰ Mora'nın bir daha Osmanlı idaresine dönmeyeceği, hukuken olmasa da fiilen hâkimiyetinin sona erdiği anlamına gelen bu gelişmeyi üç devletin yine Londra'da imzaladığı 16 Kasım 1828 tarihli protokol izledi. Bu protokol ile Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya varıp, geleceği kesin olarak belirleninceye kadar Mora ve çevresindeki Yunan adalarının geçici olarak

¹⁰⁵ Iorga, age, s. 338–339; Tuncer, age, s. 69–70. Hatta Çar Nicholas Avusturya'nın Petersburg elçisi Kont Zich'ye Osmanlı Devleti yıkılsa dahi hiçbir şeyin sultana savaş açmasının önüne geçemeyeceğini söylemiştir. Bkz. Iorga, age, s. 339.

¹⁰⁶ Iorga, age, s. 339.

¹⁰⁷ Iorga, age, s. 340; Tuncer, age, s. 56.

¹⁰⁸ Anderson, age, s. 89. Mora'da düşmanca bir temasın yaşanmaması için Mısır ile eski dostluğu bulunan Fransız askeri tercih edilmiştir. Ristelhueber, age, s. 88.

¹⁰⁹ Marriot, age, s. 222; Poole, age, s. 65; Lûtfi, age, s. 74.

¹¹⁰ Bayrak, agm, s. 81–82.

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın himayesine alındığı belirtildi.¹¹¹ Ancak Babiâli, şartlar ne olursa olsun bu meselede taviz verilmeyeceğini, dayatılan bu durumun asla kabul edilmeyeceğini bildirdi.

1828 Nisan'ında başlayan savaş umdukları şekilde kolay geçmese de Rusların lehinde devam ediyordu. Artık müttefik devletler de eskisi gibi birlikte hareket etmiyorlardı. 1829 yılı Ocak ayında, İngiltere ve Fransa, Rusya'nın katılımı olmadan Londra'da müzakerelere yeniden başladılar.¹¹² 22 Mart 1829'da sona eren konferansa göre, Arto-Volo çizgisinin sınır kabul edildiği Yunan Devleti, Osmanlıya her yıl vergi veren, İngiliz, Fransız ve Rus hanedanlarına mensup olmayan bir kralın yöneteceği özerk ve monarşik bir devlet olacaktı.¹¹³ Konferans kararlarının kabulünün imkânsız olduğunu bildiren Babiâli, Mora'daki asilere karşı genel bir af ile birlikte bazı imtiyazlar verebileceğini duyurdu.¹¹⁴ İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'nin bu önerilerini kabul etmediler.

1829 yılının ortalarına gelindiğinde doğuda Erzurum'u alan Ruslar, batıda da Edirne'yi alarak İstanbul'u tehdit eder bir duruma geldiler. Ancak, Balkan hattını güçlükle geçen Rus ordusunda büyük askeri sıkıntılar baş göstermişti. Rus komutanı Diebitsch, içinde bulunduğu askerî vaziyet karşısında bir an evvel barış yapılmasını arzu etse de, gerçeği bilmeyen Osmanlılar karşısında, İstanbul'a yürüyeceği şeklinde bir kararlılık sergilemişti. Rus ordularının İstanbul'a yaklaşmasından büyük kaygı duymaya başlayan İngiltere ve Fransa, Diebitsch'e daha fazla ilerlememesini önerirken, endişelenen Sultan Mahmut'a da artık barış yapması için ısrar ettiler. Ayrıca, Rusya'nın daha fazla ileri giderek, sultanı Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını bozacak bir barış antlaşmasına zorlamasına mâni olmak için, ihtiyaç duyması halinde Çanakkale'de hazır bekleyen İngiliz ve Fransız donanmalarını yardıma çağırması hususunda Babiâli ile bir antlaşma yaptılar.¹¹⁵ Bu şartlar altında savaşa son vermek niyetinde olan çar, kararını vermeden, devlet adamlarından oluşan özel bir komisyon kurdurarak Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik izlemesi gereken politikalarla ilgili bir rapor hazırlanmasını istedi. Eylül ayında çara sunulan ve gizli tutulan raporda, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün Rus çıkarlarına daha uygun olduğu ve parçalanmasının Avrupa'da büyük bir savaşa yol açacağı savunuldu. Bu durumda, Balkanlar başta olmak üzere Avrupalı devletler kendileri için önemli olan birçok bölgeye el koyacaklardır ki bu, Rusya'nın daha çok ve daha güçlü devletlerle uğraşmak zorunda kalacağı anlamına gelmektedir. Bu tespitlerin ardından, rapor, zayıf bir Osmanlı Devleti

¹¹¹ Marriot, age, s. 222; Anderson, age, s. 89.

¹¹² Rusya yumuşak bir ifade ile bu durumu protesto etmiştir. Bkz. Iorga, age, s. 348.

¹¹³ Adı geçen üç devletin hanedanları dışında bir kralın tayini hükmü Rusya'ya karşı konulmuştur. Bkz. Iorga, age, s. 334.

¹¹⁴ Iorga, age, s. 350–351.

¹¹⁵ Anderson, age, s. 89–90.

ile ilişkilerin çok daha kolay yürütüleceğini vurgulamıştır.¹¹⁶ Askerî sıkıntılar ve Avrupalı devletlerin yükselen seslerine bu raporun tavsiyeleri de eklenince, Çar Nicholas zaten Ağustos ayında barış istemiş olan Osmanlı Devleti'nin teklifini kabul etti ve 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Barış Antlaşması imzalandı.

Yunanistan

Edirne Antlaşması Osmanlı Devleti için gerçekten ağır bir antlaşma olmuştur. Hem de, Sultan Mahmut'un çok ağrına giden bir antlaşma. 1774 Küçük Kaynarca, 1812 Bükreş Antlaşmalarından kalan ve Akkerman'da teyit edilen, buna rağmen Babiâli'nin uygulamaya yanaşmadığı birike gelmiş bütün Rus şartları kabul edilmek zorunda kalmıştır.¹¹⁷ Ne bu bağlamdaki hükümler, ne de Rusya'ya ödenecek yüklü savaş tazminatı; sultanın esas gücüne giden, sekiz senelik haklı ve kazanılmış bir mücadeleye rağmen Yunanlıların bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalması olmuştur. Bu süreçteki haklı ve onurlu duruşuyla, karşısındaki Avrupalı diplomatların dahi takdirini kazanmış olan Sultan Mahmut, bu antlaşmayla, Yunanlılarla ilgili Temmuz 1827 tarihli Londra Protokolü ve Mart 1829 tarihli Londra Konferansı kararlarını kabul etmiştir. Buna göre, Yunanistan, Babiâli'ye her yıl vergi veren, özerk bir devlet olacaktır. Arto-Volo hattının sınır kabul edildiği bu devlet, İngiliz, Fransız ve Rus hanedanları haricindeki egemen bir prensin krallığı idaresinde olacaktır.¹¹⁸

Her ne kadar savaşta işgal ettiği toprakları iade etse de, bu antlaşmayla Kafkasya'da ve bilhassa Balkanlarda etkisini büyük ölçüde artıran Rusya, geleneksel düşmanına karşı daha evvel böylesi bir başarı kazanmamıştı. Daha da önemlisi, Rusya'nın savaşı kazanarak Yunanistan'ın bağımsızlığını sultana kabul ettirmesi Yunan meselesiyle ilgilenen diğer Avrupalı devletlerarasındaki dengenin Rusya lehine değişmesine yol açtı. Rus diplomasisinin Balkanlar ve Mora'daki bu zaferi, doğal olarak Avrupa devletlerinin hiç hoşuna gitmedi. Metternich antlaşmayı bir felaket olarak ifade ederken, Wellington da, Rusya'ya bölgede aşırı ayrıcalıklar tanıdığını düşündüğü bu antlaşmadan hoşlanmadığını açıkça ifade etti.¹¹⁹ Bu noktaya kadar Avrupalı devletler, sadece sultana bağlı özerk bir Yunanistan düşünmüşlerdi. Böyle bir Yunan devletini Rusya da arzuluyordu. Ancak, Edirne Antlaşması'nın kurduğu Yunanistan'ın Rusya'nın güdümünde olacağı düşüncesi Avrupa diplomasisini yeniden hareketlendirdi.

¹¹⁶ Palmer, age, s. 160; S. Victor Papacosma, "The Eastern Question Revisited: Grek-Turkish Relations in the Historical Context of Great Power Policy Making", *The Cyprus Review*, Sayı 10X, 1998, s. 79. İlimli ve uyanık olma ilkesinin öngörüldüğü raporda, Osmanlı Devleti'nin yıkılışının kaçınılmaz olması halinde, başka bir gücün kontrolüne geçmeden, Rusya'nın Akdeniz'e iniş yolunun güvence altına alınması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği ayrıca ifade edilmiştir. Bkz. Anderson, age, s.90.

¹¹⁷ Şartlar yerine getirilene kadar Rus askerleri ele geçirdikleri Osmanlı topraklarını boşaltmayacaktı. Nitekim hükümler yerine getirildikten sonra Rus kuvvetleri geri çekilmişlerdir. Bkz. Iorga, age, s. 353–354.

¹¹⁸ Tuncer, age, 59; Anderson, age, 92.

¹¹⁹ Schevill, age, s. 340; Svoronos, age, s. 45; Anderson, age, s. 91–92.

İngiltere, Yunan meselesini yeniden tartışmaya açmak için Londra'da bir konferans düzenledi.¹²⁰ Görüşmelerde, Londra, tamamen bağımsız bir Yunanistan önerdi. Bağımsız bir Yunanistan'ın Rus etkisine daha çok karşı koyabileceğini düşünen Metternich de İngiltere'nin önerisini destekledi. Petersburg'un fazla direnmemesi üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya 3 Şubat 1830 tarihinde Londra'da yeni bir protokol imzaladılar. Bu protokolle, verasete bağlı bir monarşi ile yönetilecek Yunanistan'ın tam bağımsızlığı ilan edildi. Ancak statüsündeki bu değişimi dengelemek amacıyla Aspropotamos'tan Sperkhios'a uzanan daha dar bir sınır kabul edildi.¹²¹ Böylece İngiltere, Edirne Antlaşması'na bağlanmaksızın Yunan devletinin kuruluşunu temin etmiş, Rusya'nın nüfuzunu dengelemiş oluyordu. Babıâli de bu yeni durumu Nisan 1830'da kabul etmek zorunda kaldı. 7 Mayıs 1832 tarihinde İngiltere, Fransa, Rusya ve Bavyera arasında yapılan bir antlaşma ile de Bavyera Kralının oğlu Prens Otto, bağımsız Yunan devletinin kralı tayin edilmiştir.¹²² Yunanlıların sınırların daraltılmasına yönelik itirazlarını da değerlendiren bu antlaşma, Yunan krallığının sınırlarını tekrar Arto-Volo hattı olarak tespit etmiştir. Alınan kararları aynı yılın Temmuz ayında da Sultan Mahmut onaylamıştır.¹²³

İdeoloji olarak Fransız İhtilali'nden esinlenen Yunan isyanı, böylece, ulusalcılık karşıtı Avrupa'nın desteğiyle başarıya ulaşmıştır. Bu, ulusalcılığın sindirildiği Viyana düzeninin de sonu demektir. İsyân, başarısını genel anlamda Avrupalı güçlerin Doğu Akdeniz'deki nüfuz mücadelesine borçlu olmakla birlikte, sonucu Rusya'nın müdahalesi ve İngiltere'nin buna karşı oluşan tavrının belirlediği söylenebilir.

---

¹²⁰ Konferansa henüz özerkliğini kazanmış Yunanistan'dan hiçbir temsilci çağrılmadı. Yunanlı liderlere de danışılmadı. Glenn, age, s. 52.

¹²¹ Iorga, age, s. 355; Svoronos, age, s. 45; Anderson, age, s. 92-93.

¹²² Yunanlılar daha isyanın başlarında cumhuriyet ilan etmişlerdi. Ancak, devrim düşüncelerinin başarıya ulaşması anlamına gelen böylesi bir Yunanistan Avrupalı kralların meşruiyetlerini zedeleyeceği için monarşik idare kabul edilmiştir.

¹²³ Anderson, age, s. 94.

Kaynakça

- Ahmed Lütfi Efendi: *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, I, YKY, İstanbul 1999.
- Anderson, M. Smith: *Doğu Sorunu 1774–1923*, Çev. İdil Eser, YKY, İstanbul 2001.
- Armaoğlu, Fahir: *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, TTK, Ankara 1997.
- Bayrak, Meral: “Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyancıları Sırasında Avrupalı Devletlerin Tutumu”, *Osmanlı*, II, Ankara 1999, s.71–85.
- Castellan, George: *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.
- Collas, Bernard, Camile: *1864'te Türkiye*, Çev. Teoman Tunç, Bileşim Yayınları, İstanbul 2005.
- Glenny, Misha: *Balkanlar 1804–1999*, Çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 2001.
- HH. 51285,1236 (1821).
- Hobsbawm, E.J.: *Devrim Çağı: 1789-1848*, Çev. Jülide Ergüder – Alâeddin Şenel, V Yayınları, Ankara 1989.
- Iorga, N.: *Osmanlı Tarihi*, Çev. B. S. Baykal, V, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1948.
- Kurat, A. Nimet: *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 1993.
- Kütükoğlu, Mübahat: “Yunan İsyancıları Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri*, ATASE, Ankara 1986, s.133–161.
- Lord Kinross: *The Ottoman Centuries*, New York 1977.
- Mantran, Robert: *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Server Tanilli, II, Adam Yayınları, İstanbul 1999.
- Marriot, J. A. R.: *The Eastern Question*, Oxford 1958.
- McCarty, Justin: *Osmanlı'ya Veda*, Çev. Mehmet Tuncel, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2006.
- Millas, Herkül: *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim, İstanbul 1994.
- Ortaylı, İlber: “Balkanlarda Milliyetçilik”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1985, s.1026–1036.
- Özkaya, Yücel: “1821 Yunan (Eflak-Boğdan) İsyancıları ve Avrupa'nın İsyancı Karşısındaki Tutumları”, *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri*, ATASE, Ankara 1986, s. 114–132.
- Palmer, Alan: *Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Bilgi Yayınları, İstanbul 1995.
- Papacosma, S. Victor: “The Eastern Question Revisited: Grek-Turkish Relations in the Historical Context of Great Powers Policy Making”, *The Cyprus Review*, Sayı 10,1998, s. 77–89.
- Poole, Stanley Lane: *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Çev. Can Yücel, Yurt Yayınları, Ankara 1988.
- Potyemkim, Viladimir: *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Çev. Attila Tokatlı, I, May Yayınları, İstanbul 1977.
- Ristelhueber, René: *A History of the Balkan Peoples*, New York 1971.
- Schevill, Ferdinand: *History of the Balkan Peninsula*, New York 1950.

- Sonyel, Salahi: *Minorities and the Destruction of the Otoman Empire*, TTK Ankara, 1993.
- Svoronos, Nikos: *Çağdaş Hellen Taribine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Yayınları, İstanbul 1988.
- Tuncer, Hüner: *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815–1848)*, Ümit Yayınları, Ankara 1996.
- Zurcher, E. Jan: *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim, İstanbul 1996.